

VILONYA BIANKA

A Magyar Állami Operaház az átmenet éveiben: személycserék, műsorpolitika, változó közönség

Bevezetés

A második világháborút követő átrendeződés, az addigi elit radikális átalakulása és a politikai változások új helyzet elé állították a Magyar Állami Operaházat is, amely mind épülete, mind funkciója révén központi helyet foglalt el a főváros és az ország kulturális életében. A társadalmi és politikai változások az Operaház vezetésében is éreztették a hatásukat. Tanulmányom célja annak bemutatása, hogy az 1944 és 1946 között lezajlott igazgatóváltások milyen kapcsolatban álltak ezekkel a politikai és társadalmi változásokkal. Ezért megvizsgálom, hogy a direktorok személye és háttere mennyire befolyásolta a cseréket, illetve hogy a váltások miként hatottak az intézmény működésére és a társulat egységére. Kitekintést teszek arra, hogy az új demokratikus viszonyok milyen hatással voltak a közönség körének alakulására, az Operaház műsorára, továbbá milyen szerepet szánt az Operaháznak az új kultúrpolitika.

Az Operaházról szóló történeti irodalom szűkössége miatt a tanulmány a sajtó- és levéltári forrásokra támaszkodhat. Az operaházi ügyekkel gyakran foglalkozott a korabeli sajtó, amire többek között pont az intézmény vezetői posztja körül kialakult bizonytalan helyzet adott okot. A direktorváltások menetét és okait a korabeli napilapok és folyóiratok cikkein túl levéltári források – így például az Operaház korabeli irategyüttesének, illetve a felügyelő minisztérium iratainak – bevonásával elemzem.

Az előadások követéséhez az Opera DigiTár¹ nyújtott segítséget, amelyben az operaházi előadások időpontját és szereposztását tartják nyilván.

Az Operaházban végbement – eddig ilyen jellegű történettudományi vizsgálatba be nem vont – változások feldolgozása segítséget nyújthat abban, hogy a korszak kulturális életét és a második világháború után bekövetkező változásoknak a kulturális szférára gyakorolt hatását jobban megismerhessük.

A „nyilas” vezetés és az ostrom idején

A koalíciós évek operaházi konfliktusai több esetben visszavezetethetők a Szálasi-kormány működésére, így mindenképpen érdemes az ismert adatok alapján egy rövid kitekintést tenni Sámty Zoltán² személyére és igazgatóságának időszakára.

Sámty 1923-ban szerződött az Operaház zenekarához mint másodhegedűs. 1926-tól 1928-ig, majd 1929 és 1933 között korrepetitorként alkalmazták az intézményben. Néhány év kihagyás után, 1936-ban zenekari tagként szerződött vissza, majd a nyilas hatalomátvétel után, 1944. október 26-án a hungarista mozgalomhoz kötődő, szélsőjobboldali szervezeteknek több indulót is komponáló Sámtyt zeneügyi kormánybiztosnak nevezték ki,

¹ Lásd <http://digitar.opera.hu/www/c16operadigitar.01.14.php?bm=1> (Léte: 2021. február 25.)

² Sámty Zoltán 1903-ban született Nagyváradon. A Zeneakadémián diplomázott, ahol a hegedű mellett zeneszerzést is tanult. Érdekesség vele kapcsolatban, hogy 1935. november 27-én a Budapesti Szimfonikus Zenekar bérleti első hangversenyén vezényletével mutatták be Magyarországon Sosztakovics első szimfóniáját. (*Pesti Napló*, 1935. november 28. 14.) Az eseményről így írt a *Népszava*: „A Budapesti Szimfonikus Zenekart és vezető karnagyát, Sámty Zoltánt a műsorösszeállítás terén mutatott haladó törekvéseiért dicsértük meg sokszor és szívesen az elmúlt évad folyamán. Ezt a modern zeneirodalmi ismeretek terjesztése körül tanúsított jógyekezését méltányolhatjuk most újból, amikor az együttes bérleti hangversenysorozatának első estjét tartotta meg. Őszinte sajnálkozással kell megállapítanunk, hogy a zenekar szerdai első estjén nem állott azon a színvonalon, amelyet az elmúlt évad végén elért.” (*Népszava*, 1935. november 29. 8.)

vagyis nemcsak az Operaház tartozott – igazgatóként – az irányítása alá, hanem elvileg az ország egészének zenei élete is.

Sámy így nyilatkozott operaházi terveiről: „A művészetet akarom szolgálni nemzetiszocialista szellemben. [...] Az igazi művészetet abban a tisztultabb erkölcsi vonatkozásban, amelyet mi hungarista szellemnek nevezünk.”³

Az új igazgató érkezével a társulat átalakítása is e szellemben kezdődött meg: felmondtak a színház minden olyan tagjának, akinek zsidó kapcsolatai voltak. A vezető beosztású dolgozók közül is többen távoztak az Operaházból. Köztük Sergio Failoni, Ferencsik János neves karmesterek, valamint Csávojszky Vince gazdasági igazgató.⁴ Az 1944 júliusában kinevezett Lukács Miklós⁵ karmesteri minőségben maradt az intézményben.

Az Operaház ezen időszakban is működött, az előadások mindennaposak voltak. A műsor hungarista szellemű átalakítására két hónap nem volt elegendő. Sámy igazgatása alatt új darabot nem mutattak be az Operaházban, bár tervei között szerepelt ifj. Ábrányi Emil *Bizánc* című operájának színrevitele. Az *Új Magyarság*⁶ novemberi beszámolója szerint a Herczeg Ferenc drámáján alapuló operát már próbálták az Operaház művészei, valamint a szereposztása is elkészült.⁷

A színpadra kerülő darabok közül november közepétől tizennégy mű új rendezésben került kiállításra. Szende Ferenc,⁸ aki 1944 novemberében kapott főrendezői és játékmesteri kinevezést Sámytól⁹ öt darabot rendezett (*Othello*, *Parasztbecsület*, *Tosca*, *Az álarcosbál*, *Szöktetés a szerájból*). Két művet (*János vitéz*, *A sevillai borbély*) vitt újból színre Hámory Imre,¹⁰ három operát (*A tru-*

³ *Magyarság*, 1944. november 4. 5.

⁴ *Új Magyarság*, 1944. október 31. 4.

⁵ Az arisztokrata származású Lukács Miklós (1905–1986) a második világháború után is szerepet kapott az Operaház vezetésében, 1945 és 1950 között annak főtitkáraként, majd 1966 és 1978 között újra igazgatóként.

⁶ *Új Magyarság* (1934–1945) szélsőjobboldali politikai napilap.

⁷ *Új Magyarság*, 1944. november 21. 6.

⁸ Szende Ferenc (1887–1956) az Operaház örökös tagja (1932), vitézi rangot kapott 1936-ban. 1944 végén külföldre távozott.

⁹ *Új Magyarság*, 1944. november 21. 6.

¹⁰ Hámory Imre (1909–1967) bariton operaénekes, 1935-től az Operaház tagja.

badúr, A csavargó és a királyleány, Lakmé) Bán Károly,¹¹ és negyet (*Faust, A bolygó hollandi, Traviata, Aida*) Nádasdy Kálmán.

A szűkös forrásadottságok közepette meg kell becsülnünk az olyan nehezen ellenőrizhető forrásokat is, mint Erdélyi Hajnal, az Operaház akkor kilencéves balettnövendékének visszaemlékezését Sámy Zoltán igazgatóra:

Az operai folyosókon gyakran végigcsörtetett egy fekete egyenruhás férfi a kíséretével, akinek az övén körben kézigránátok csörögtek, és a mellkasán átfutó szalag teli volt rakva töltényekkel. Fekete csizmát viselt. Géppisztolyt is tartott a kezébe[n]. [...] „Azt mondják, ő az új igazgató. Valamikor játszott egy picit a zenekari tuttiban.” [...] Még a sapkáját sem vette le, ha berobogtak, csörömpöltek a balett-terembe.¹²

[A karácsony előtti] utolsó munkanapon a Sámy direktor beállított a balett-terembe, és megparancsolta, hogy a Babatündér-előadást minden körülmények között meg kell tartani. Fenygetőzött, hogy aki nem lesz ott, annak a lakására fogja küldeni az embereit, azok behozzák. De azt nem fogja megköszönni senki!¹³

Sámy hirtelen kinevezése az intézmény élére inkább politikai, mintsem az Operaház megfelelő művészeti vezetésére irányuló döntés volt. Katonai öltözete és állandó kísérete mutatta, hogy igazgatóként nyíltan a nyilas pártot és annak eszméit képviselte, illetve hatalma és tekintélye fenntartásához a fenyegetésektől és erőszaktól sem riadt vissza. Sámy a Szálasi-kormány tagjaihoz képest viszonylag későn hagyta el a fővárost, de még így is Budapest ostroma előtt menekült el. Az országból már nem jutott ki, Sopron bombázásakor vesztette életét.

Az Operaház körüli igazolások kapcsán 1945-ben különös jelentőséget nyert a Sámy Zoltán által szervezett úgynevezett „kulturvonat” kérdése. E szerelvényen körülbelül ötven zenész menekült el az ostrom elől Nyugatra, és Sámy az Operaház értékes ingóságait, közte kottákat, jelmezeket, díszleteket is felpa-

¹¹ Bán Károly (1911–?) az Operaház ügyelője (1934–1942), majd 1942-től segédrendezője, Sámy idejében rendezője.

¹² ERDÉLYI Hajnal: *Emlékkönyv az Operaház óvóhelyéről*. Corvina, Budapest, 2012. 33.

¹³ ERDÉLYI Hajnal: I. m. 34.

koltatott a vonatra, amelyeknek jelentős része azonban mégis Budapesten maradt.

Az igazgató nélkül maradt Operaház 1944 karácsonyán zárt be, így a fent említett *Babatündér* című Josef Bayer-darabot végül nem játszották el. Az utolsó előadás Mozart *Szöktetés a szerájból* című műve volt december 23-a délután.

A harcok idején az Operaház pincerendszere óvóhelyként funkcionált, ahol nagyrészt az intézmény művészei és dolgozói tartózkodtak. Budapest ostromát az épület viszonylag kisebb károkkal átvészelte, összesen harmincnyolc találatot kapott, amelyek főként a tetőzetet érték, illetve kis mértékben a nézőtér hátsó része rongálódott meg. A külső raktárak sajnos nem voltak ilyen szerencsések, így több előadás díszlete teljesen megsemmisült. A romeltakarítást és az ideiglenes helyreállítást az Operaház dolgozói már 1945 februárjában megkezdték.¹⁴

Újrakezdés új vezetéssel

A háború befejeztével az állami színházak, így az Operaház szakszerű renoválása is időszerűvé vált. A helyreállítási munkákat kezdetben Fischer József, az országos építésügyi kormánybiztos irányította, illetve a szükséges hitelről is ő rendelkezett, feladatát nem sokkal később a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium vette át. A felújítást az állami színházak műszaki főnökének irányítása mellett az országos építésügyi kormánybiztos által kinevezett építész is felügyelte.¹⁵

Az épület felújításával párhuzamosan újraindították a kulturális életet is. Az Operaház élére a Budapesti Nemzeti Tanács háromfős igazgatótanácsot nevezett ki, amelynek tagjai Komáromy

¹⁴ STAUD Géza: *A budapesti Operaház 100 éve*. Zeneműkiadó, Budapest, 1984. 275.

¹⁵ DANCS Istvánné (szerk.): *A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium színházi iratai 1945. február – 1945. december*. Magyar Színházi Intézet, Budapest, 1989. 11–12.

Pál,¹⁶ Nádasdy Kálmán¹⁷ és Székely Mihály¹⁸ voltak. A hírt az ekkor még koalíciós alapon működő, de nem sokkal később a kommunista párt lapjává váló *Szabadság* című napilap is közreadta, arról is tudósítva, hogy a döntést – az előírásoknak megfelelően – Csernisov tábornok, Budapest orosz katonai parancsnoka is jóváhagyta.¹⁹

A harcok budapesti befejeztével az Operaházban viszonylag hamar megkezdődtek az előadások. Az első bemutatót 1945. február 25-én tartották, bár ekkor még a színpad nem volt arra alkalmas állapotban, ezért az Operaház ruhatárában adták elő Kodály Zoltán *Missa Brevis* című művét. Az Operaház színpadán 1945. március 15-én ünnepi műsort tartottak, az első előadásra azonban továbbra is várni kellett még. A második világháborút követő első teljes opera-előadásra 1945. március 21-én került sor, a társulat a *Bohémélet* című darabot mutatta be. 1945 áprilisától aztán ismét mindennaposá váltak az előadások. Az Operaház igazgatói tisztségét 1945. február 8. és 1945. április 24. között hárman töltötték be. Ezt követően bő egy évig, 1946. augusztus 31-ig Komáromy Pál egyedül igazgatta az intézményt.

Komáromy Pál 1913-ban ösztöndíjas basszbariton énekesként került a Magyar Királyi Operaházhoz, majd 1920 és 1945 között magánénekesi státuszban lépett fel.²⁰ Nemzetközi ismertségre a két háború közti időben tett szert, fellépett többek közt Bécsben, Buenos Airesben és Olaszországban. A német megszállás alatt nem szerepelhetett az Opera színpadán.

Komáromy Pál igazgatói szerződése 1945. június 7-én kelt, amelyet gróf Teleki Géza vallás- és közoktatásügyi miniszter he-

¹⁶ Komáromy Pál (1982–1966) basszbariton operaénekes. Kiemelkedő szakemberek iskoláiban pallérozódott. Mestere volt Graeff Károly amerikai származású énekes és tanár, aki számos más jeles magyar dalnok hangját képezte. Jacques Stücgoldnál is tanult, aki többek között a Berlini Zeneakadémia professzora volt.

¹⁷ Nádasdy Kálmán (1904–1980) operarendező, zeneszerző, filmrendező, műfordító. Munkásságát 1950-ben, 1954-ben és 1965-ben Kossuth-díjjal jutalmazták.

¹⁸ Székely Mihály (1901–1963) basszus énekes. 1923 és 1963 között az Operaház magánénekesese.

¹⁹ *Szabadság*, 1945. február 8. 3.

²⁰ SOMOGYI Vilmos: Komáromy Pál. *Muzsika*, 1966/9. 26.

lyett a szociáldemokrata dr. Simon László államtitkár hitelesített. A dokumentum részletesen taglalta a feltételeket, amelyeket Komáromynak be kellett tartania a pozíció megőrzéséhez. A szerződés életbelépésével értelemszerűen a magánénekesi státusza megszűnt, megbízatása 1946. szeptember 1-jéig szólt. Az igazgató évi fizetését május 1-jétől 72 000 pengőben állapították meg, bár ez a felpörgő infláció mellett hamar jelentőségét veszítette, művészi fellépései számát pedig a szerződés időtartamára korlátozták. A társulat szerződtetésénél az igazgató nem kapott teljesen szabad kezet, a rendezők, karmesterek és karigazgatók alkalmazását részletesen meg kellett indokolnia, azokhoz előzetes miniszteri hozzájárulásra volt szükség.

A kinevezésben hangsúlyosan szerepelt, hogy az igazgató egyik legfőbb feladata annak biztosítása, hogy az Operaház színvonalával és működésével megfeleljen a népi-nemzeti elvárásoknak, mind erkölcsi, mind művészi tekintetben. Az igazgató személye fegyelmi és felügyeleti szempontból a vallás- és közoktatásügyi miniszter alá tartozott, azaz 1945 novemberéig gróf Teleki Géza volt hivatott döntést hozni a Komáromy Pált érintő ügyekben. „Bármikor azonnali hatállyal felbonthatom e szerződést, ha Igazgató Úr működése erkölcsi, vagy népi-nemzeti szempontból kifogás alá esik, ha az intézet művészi színvonalának fenntartásáról és fejlesztéséről kellően nem gondoskodik, továbbá ha az általam jóváhagyott költségvetés kereteit átlépi és végül, ha magatartása és hivatali működése a köztisztviselőktől megkívánható erkölcsi és fegyelmi követelményeket súlyosan sérti.”²¹

Komáromy igen nehéz időszakban került az igazgatói székbe, az éppen befejeződött világháború több szinten hatott az Operaház működésére. Az anyagi károk mellett az intézményt, akárcsak az ország egészét, súlyos személyi veszteség is érte. A személyzet, az énekkar, a zenekar részben a háború okozta pusztítások következtében jócskán megfogyatkozott. A művészek közül sokan nyugati országokba emigráltak. Többen nemkívána-

²¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL) XIX-I-1-i 7. d. 1945 2-1. tétel.

tos személylé váltak a Horthy-rendszerhez kötődésük okán, míg mások kapcsolatrendszerük miatt kerültek ebbe a csoportba.

Az Operaház szakembervesztését jól példázza Csécs József világozó esete, akit a Magyar Királyi Államrendőrség V. kerületi Kapitánysága 1945. április 2-ától „munkaszolgálatra” ítélte. Az Operaház háromtagú igazgatótanácsa kérelmezte a döntés felülvizsgálatát az előadások technikai biztosítására hivatkozva, ugyanis a személyzet létszáma közel sem volt elegendő az intézmény megfelelő működtetéséhez.²²

A színházak őszi újrainyitása együtt járt a társulatok újraszervezésével. Az átszerződések és újraszervezések konfliktusokat okoztak a színészek, művészek, valamint az igazgatók között. A nézeteltéréseket a sajtó is nagy érdeklődéssel figyelte.²³ A színházak működését a személyes ellentétek mellett az igazolóbizottságok is befolyásolták, amelyek jelentős hatást gyakorolhattak egy-egy intézményre.

A személyes ellentétek sorában komoly visszhangot kapott Komáromy Pál igazgató és Pataky Kálmán²⁴ kiváló tenorista vitája. Nézeteltérésükről számos cikk beszámolt. 1945-ben a Magyar Állami Operaház új szerződést ajánlott Patakynak, ő azonban ezt nem fogadta el. Az eset nagy port kavart, a sajtó is beszámolt az esetről. Egyfelől szó esett a Pataky Kálmánnak kínált fizetéséről, amely kapcsán a *Világosság* című napilap²⁵ *Háromszázezer* című cikkében határozott álláspontot ismertetett, és éles kritikát fogalmazott meg Patakyval szemben:

Nem akarjuk most kiszámítani, hogy egy munkás vagy hivatalnok hány év alatt keres háromszázezer pengőt, csak szerényen megkérdezzük Pataky Kálmánt: olyan rossznak tartja-e a pengőt, vagy olyan megfizethetetlennek önmagát, hogy háromszáz-

²² MNL OL XXVI-I-3 1. d.

²³ *Kis Újság*, 1945. szeptember 2. 7.

²⁴ Pataky Kálmán (1896–1964) operaénekes, tenorista. Először 1921-ben szerződött le a budapesti Operaház; tehetsége hamar megmutatkozott, és jelentős sikereket ért el Magyarországon és külföldön egyaránt. A második világháború kitöréséig rendszeresen lépett fel a világ különböző pontjain, több évig a bécsi Operaház szólistája volt. 1937-től a budapesti Operaház rendes tagja. 1945 nyara után már nem lépett fel a budapesti Operaház színpadán.

²⁵ Az 1948-as pártgyűlés a Szociáldemokrata Párt lapjaként jelent meg.

ezer pengőt kevesel akkor, amikor a magyar munkásság önként vállalja a legnagyobb áldozatokat a demokrácia és a jövő érdekében?²⁶

A vita azonban nem csak az újságok hasábjain jelent meg. Pataky Kálmán sérelmezte az ellene irányuló vádakat, főleg mivel azok a nagy nyilvánosság előtt történtek, így panaszt nyújtott be Komáromy Pál ellen gróf Teleki Gézához 1945. augusztus 27-én.

Kötelességemnek tartom Miniszter úrnak bejelenteni, hogy 24 év után művészetem és munkabírásom tetőpontján kénytelen vagyok az Operaház kötelékéből kiválni. [...] Természetesen nem anyagi okok késztettek erre a lépésre. De az Operaház mai vezetőjét nem tartom művésziileg rátermettnek arra, hogy Operaházunkat féltve őrzött művészi színvonalán megtartsa. [...] Vádolom az Operaház igazgatóját, hogy engem hazafiatlansággal rágalmozott meg, vádoló hivataltal titoktartás megsértésével és valótlanságok terjesztésével.²⁷

A levél mellékletei között található egy nyilatkozat is, amelyben Pataky a *Világosság*ban megjelent cikkel kapcsolatban úgy fogalmazott, hogy a lap szinte előbb tudta, milyen ajánlatot fog tenni számára az Operaház, mint ő maga. Továbbá megjegyezte, a felajánlott összeg augusztus 25-én először 196 000 pengő volt, amelyet a nap folyamán 241 920 pengőre módosítottak.²⁸

Ennek kapcsán érdemes említést tenni az évek során többször felmerülő bérezéssel kapcsolatos problémákról. Az Operaház munkatársai ugyanis sérelmezték, hogy a budapesti színházak közül intézményükben a legalacsonyabb a művészek juttatása. Kettejük vitájának nem lett megoldása, Pataky Kálmán 1945 után nem lépett fel az Operaház színpadán.

Az újraszervezésekkel párhuzamosan az Operaházon belül is megkezdte működését az igazolóbizottság. Az országSZerte 1945 januárjától alakult igazolóbizottságokat a 15/1945. számú

²⁶ *Világosság*, 1945. augusztus 26. 6. Megjegyezzük, hogy 1945 szeptemberében, a kibontakozó inflációs spirál közepette már jól látható volt, hogy a 300 000 pengős fizetés rövid időn belül elértéktelenedik.

²⁷ MNL OL XIX-I-1-i 7. d. 1945. 2-1 tétel.

²⁸ MNL OL XIX-I-1-i 7. d. 1945. 2-1 tétel.

miniszterelnöki rendelet hívta életre. Hatáskörüket a későbbiekben kiegészítő rendeletekkel bővítették. A bizottságot a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front pártjai és a Szakszervezeti Tanács küldöttei, illetve egy jogász és az adott intézmény képviselője alkotta. Fő feladatuk az adott állami intézményekben dolgozók politikai múltjának ellenőrzése volt, különös tekintettel a háború alatti tevékenységükre. Ezzel próbálták kiszűrni a nyilas és a fasiszta nézetekkel szimpatizálókat, sok esetben azonban hatalmi harcok színtereként funkcionált, mivel a bizottságoknak nem kellett megindokolniuk döntésüket. A nem igazolható személyek esetében a büntetés feddés, hosszabb vagy rövidebb eltiltás, kényszernyugdíjazás és elbocsátás lehetett.²⁹

Az operaházi igazolóbizottság elnöki tisztségét – az intézmény képviselőjében – Komáromy Pál igazgató töltötte be. A Magyar Színészek Szabad Szakszervezetének Budapesti Bizottsága által kiküldött bizottsága, amelynek elnöke dr. Staud Géza volt, 1945. április 21-én vizsgálta Losonczy György³⁰ operaházi magánénekes ügyét. Esete azért is érdekes, mert az intézmény jeles művészeről van szó, aki ekkor már majdnem húsz éve volt a társulat tagja, tehát kiváló példaként szolgál arra, hogy a vizsgálatok során nem jelentett „védtettséget” a régóta fennálló társulati tagság vagy a betöltött pozíció.

Losonczy Györgyöt az alábbi öt pontban találták vétkesnek:

1. a „Márta” című darabban szerepet kapott, de azt vállalni nem akarta, mert a „Márta” angol tárgyú opera és ő ilyenben nem játszik, mert az angolok védtelen gyerekeket támadnak.

2. Fodor János operaházi tagnak egy ízben azt mondta – amikor a nyilasok a zsidókat elhurcolták – téged, „mikor visznek el?”.

3. A rádióban 1944 novemberében, tehát a Szálasi ún. kormánya alatt is fellépett.

²⁹ POGÁNY György: Igazolóbizottsági eljárás és B-listázás az Országos Széchényi Könyvtárban 1945–46-ban. In: *Könyvtári Figyelő*, 2015. 339–353.; PAPP Gyula: Az igazoló eljárások és a háborús bűnök megtorlása 1945 után Magyarországon. *Aetas*, 2009/2. 162–179.

³⁰ Losonczy György (1905–1972) basszbariton operaénekes, 1928 és 1968 között a budapesti Operaház tagja. A Magyar Népköztársaság Érdemes Művésze (1954) és Kiváló Művésze (1968). Kossuth-díjat 1956-ban kapott. Számos szerep köthető a nevéhez.

4. A Magyar Művészek Házának – amely fasiszta jellegű egyesület a Fészek Club elrabolt helyiségében alakult meg –, megnyitó ünnepélyén jelen volt.

5. Az Operaház kiürítő vonatára jelentkezett, tehát Budapestről el akart menekülni.

[...] A fentiek összevetéséből az Igazolóbizottság politikailag igazolhatónak Losonczy Györgyöt nem találta, még kevésbé találja alkalmasnak arra, hogy szabad és demokratikus Magyarország művészetének színpadi képviselője lehessen.³¹

A határozat így szól:

Az Igazolóbizottság Losonczy Györgyöt nem igazolta, a működéstől végleg eltiltotta és az igazoláskérőt azonnali hatállyal a működésétől felfüggesztette.³²

A Losonczy ellen felhozott vádpontok alapján az operaénekes elleni ítélet nem számított kirívónak. A fentiek alapján az igazolóbizottság bizonyítottnak tekintette, hogy Losonczy szövetséges hatalmakat sértő kijelentéseket tett, antiszemita nézeteket vallott, és az operaházi működésen túl több formában együttműködött a nyilas vezetéssel. Ezzel együtt Losonczy mégis sikeresen fellebbezett az ítélet ellen, amelynek eredményeként a meghozott döntést két év eltiltásra módosították. 1947-től újra színpadra léphetett az Operaházban.³³

Az Operaház igazolóbizottsága 1945. február 26-ai ülésén hallgatta ki Koréh Endre³⁴ magánénekest. Ellene is több vádpontot sorakoztattak fel. Példaként szerepelt, hogy németországi vendégszereplést vállalt, nyilatkozott az *Egyedül Vagyunk*³⁵ című lapban, valamint fénykép bizonyítja, hogy Szálasi Ferenczel kezét fogott, és Losonczy Györgyhez hasonlóan ő is részt vett a Fészek Klub megnyitóján.

³¹ MNL OL XXVI-I-3 1. d.

³² MNL OL XXVI-I-3 1. d.

³³ Budapest Főváros Levéltára (BFL) XVII.1670 Budapesti 365/a. sz. Igazolóbizottság 7. d.

³⁴ Koréh Endre (1906–1960) basszus operaénekes. 1930-tól az Operaház ösztöndíjasa, majd magánénekes 1948-ig. 1946-tól a bécsi Operaház tagja volt.

³⁵ 1938 és 1944 között megjelent szélsőjobboldali, társadalompolitikai és szépirodalmi folyóirat.

1945 májusában az igazgató azzal a kérelemmel fordult a miniszterelnökhöz, hogy Koréh Endrét engedje fellépni az Operaház színpadán. Az engedélyt gróf Teleki Géza május 16-án megadta, így Koréh Endre új szerződést köthetett a Magyar Állami Operaházzal, és visszakapta magánénekesi státuszát. A május 23-án írt leveléből az is kiderül, hogy a IV. kerületi rendőrkapitányság ennek ellenére még mindig megfigyelés alatt tartotta az énekest, ami mozgásában és fellépéseiben egyaránt akadályozta. Komáromy Pál ezért kérelmezte egy olyan rendelkezés kiadását, amellyel az ügy véglegesen lezárásra kerülhet.³⁶

A két szólista esete jól tükrözi, hogy a társulat „megtisztítása” néha olyan sikeres volt, hogy nem maradt megfelelő személy például egy adott szerep eljátszásához, így a szigorú ítéleteket olykor felül kellett bírálni a színvonalas működés érdekében. Ezt támasztja alá Koréh Endre, valamint Losonczy György újbóli szerepeltetése.

Az énekesek mellett a zenekar vezetői is vizsgálat alá kerültek 1945. március 4-én, név szerint Berg Ottó és Rubányi Vilmos karmesterek, akik 1925 óta működtek az Operaházban. Az igazolóbizottság jobboldali szellemiségük miatt mindkettőjüket elmarasztalta. Rubányi Vilmos egyáltalán nem tért vissza az Állami Operaházba, Berg Ottó is csak 1957-ben, korrepetitorként. A 17-es igazolóbizottság 1945. április 22-éig meghozott ítéletei között az Operaház további két karmesterének neve található meg. A döntés értelmében Lukács Miklós és Kenessey Jenő karmestereket a fegyelmi bizottság elé rendelték, és amíg nem született meg az ítélet, ideiglenesen felfüggesztették őket munkakörükből.³⁷

A bizottságok megfelelő működését komolyan vették és ellenőrizték. Ezt bizonyítja, hogy Staud Géza, a Magyar Színészek Szabad Szakszervezete Budapesti Bizottságának elnöke, májusi levelében felhívta az ekkor már igazgatói pozícióban lévő Komáromy Pál figyelmét, hogy még mindig akadnak olyan tár-

³⁶ MNL OL XXVI-I-3 1. d.

³⁷ MNL OL XIX-I-1-i 7. d. 1945 2-1. tétel.

sulati tagok az Operában, akik nem jelentek meg az igazolóbizottság előtt.³⁸

Külön problémát okozott az igazolóbizottság számára a nyilas uralom alatti igazgató, Sámly Zoltán által szervezett úgynevezett „kiürítési vonat” vagy „kulturvonat” kérdésköre, amely az Operaház körülbelül hetven dolgozóját szállította Németországba. Az igazolóbizottság elé terjesztett hetvenhét személy közül többekről kiderült, hogy nem tartózkodtak a szerelvényen. Akik felkerültek az említett listára, ők az Operaházba való újbóli felvételre nem ajánlott személyek névsorában szerepeltek.

A vonat sorsáról igen kevés információ áll rendelkezésre. Különböző teóriák szóltak arról, hogy az Operaház kottái és jelmezei közül mit és milyen mennyiségben pakoltak a vasúti kocsikba, egyértelmű bizonyítékot az intézkedésre azonban nem találtak. Amennyiben vittek is magukkal kottákat és kellékeket, csak elenyésző számban tehették, és azok nem bírtak különösebb értékkel, jelentőséggel.

Az igazolóbizottság külön listákat vezetett azokról a személyekről, akik vélhetően vagy ténylegesen az említett szerelvényen menekültek el Budapestről. A listán főként zenekari és énekari tagok szerepeltek, az ismertebb személyek közül érdemes kiemelni Gere Lola³⁹ énekesnőt is, akinek második férje, a szintén operaénekes Laurisin Lajos 1944 áprilisától a Magyar Rádió irodalmi osztályának vezetője volt, így neve okkal merülhetett fel a távozóknak kapcsán. A Sámly igazgatása alatt rendezővé előlépő Szende Ferenc és Bán Károly szintén bekerült a névjegyzékbe. Bán Károly vélhetően elhagyta az országot, Szende Ferenc pedig először Olaszországba, majd onnan Argentínába távozott.

Azok, akiket a bizottság nem tudott meghallgatni, tehát valószínűleg tényleg elhagyták az országot, az alábbi szövegű határozatot kapták: „Értesítem, hogy az Állami Operaházzal fennállott szerződését 1944. évi december hó 9.-vel megszüntnek tekintem, miután szolgálati helyét kényszerhelyzet fennállása

³⁸ MNL OL XIX-I-1-i 7. d. 1945 2-1. tétel.

³⁹ Gere Lola (1897–1967) mezzoszoprán opera-énekesnő. Első férje Páger Antal (1924–1931), második férje Laurisin Lajos (1931–). 1931-től az Operaház társulatának tagja.

nélkül elhagyta. Budapest, 1945. november 22. a Magyar Állami Operaház igazgatója”.⁴⁰

Mindazonáltal nagyban nehezíti az utólagos megítélést, hogy ebből az időszakból roppant kevés adat áll rendelkezésre az Operaházzal kapcsolatban. Ez részben a hadi állapotoknak tudható be, másrészt a háború és a nyilas diktatúra alatt történetekre az új rendszerben nem szívesen emlékezett vissza senki, így azokat nagy fokú elhallgatás övezte.

Az igazoltatások – és az ebből adódó eltiltások – mellett a művészi társulatok személyzeti politikájában a másik nagy kihívást a rehabilitáltak ügye jelentette. A háború alatti zsidótörvények következtében az Operaház művészei közül többen veszítették el munkájukat, mivel nem engedték színpadon szerepelni őket. Közülük többen a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz fordultak rehabilitációjuk ügyében. Az egyik legjobban dokumentált eset Bársony Dóra ügye volt. A volt magánénekesnő sérelmezte, hogy karrierjét derékba törték ezen intézkedések, és kérelmezte visszavételét vagy segélyezését. Az ekkor ötvenhét éves művésznő – korára való tekintettel – már teljes nyugdíjat kapott, és helyét betöltötték az Operában, ezért új szerződést nem ajánlottak fel neki, azonban a miniszter és az igazgató döntése alapján segélyben részesülhetett.⁴¹

A nehézségek ellenére a színpadon folyt a munka. Bár az 1945-ös csonka évadban új bemutatók nem voltak az Operaházban, új betanulások történtek. Komáromy a tervezett műsorpolitika kapcsán 1945 áprilisában így fogalmazott: „Az Operaház műsorában helyet akarok biztosítani minden kiváló magyar szerző művének, elsősorban pedig azoknak a szerzőknek, akiknek műveit az elmúlt reakciós időszakban betiltották.”⁴² E szempontból külön kiemelte Bartók Béla *Fából faragott királyfi* című darabját, valamint Goldmark Károly *Sába királynője* és Jacques Offenbach *Hoffmann meséi* című műveit. Érdemes megemlíteni, hogy Bartók tánckölteménye látható volt a háború alatt is, azon-

⁴⁰ MNL OL XXVI-I-3 1. d.

⁴¹ MNL OL XIX-I-1-i 7. d. 1945 2-1. tétel.

⁴² *Kossuth Népe*, 1945. április 27. 3.

ban Goldmark és Offenbach említett operáival legutóbb 1938-ban és 1939-ben találkozhatott a budapesti közönség.

Az Operaház színpadán 1945 tavaszán új betanulásként az alábbi darabok voltak láthatók: *Francia saláta* (énekes balett), *A rózsza lelke* (táncműve), *Carmen* (opera), *Sába királynője* (opera), *A rászedett kádi* (vígopera), *Gianni Schicchi* (vígopera).

Az 1945/1946-os színházi évadban már bemutatókra is sor került, szám szerint ötre. A bemutatók sorrendjét tekintve így alakult a műsor: *Pique Dame* (dalmű): 1945. november 10., *A csodálatos mandarin*: 1945. december 9., *Szerelmi varázs* (táncjelenet): 1945. december 12., *Amerikai rapszódia* (táncjelenet): 1945. december 31., *Sakuntala* (táncműve): 1946. április 13.

Az 1945/1946-os évad bemutatói közül legérdekesebbnek Bartók Béla *A csodálatos mandarin* című műve tekinthető. A darab már az 1926-os kölni ősbemutató után nagy visszhangot kapott, de nem éppen pozitív értelemben, ugyanis erkölcstelen jelzővel illették. Éppen ezért a magyar közönség csak két év-tized után tekinthette meg. Az 1945. december 9-i operaházi bemutató egyben a magyarországi premiért is jelentette. A *csodálatos mandarin* bemutatója az Operaház színpadán már 1931-ben felmerült: Bartók Béla ötvenedik születésnapja alkalmából 1931. március 25-ére tervezték.⁴³ A végül elmaradt premierrel a korabeli sajtó sokat foglalkozott, és különféle teóriák léteztek a lehetséges okokról. A főpróba és az előadás elmaradását hivatalosan az egyik főszereplő, Szalay Karola betegségével indokolták. Ugyanakkor napvilágot látott a hír, hogy néhány változtatásra is sor kerül a darabban.⁴⁴ A bemutató szándékának komolyságát igazolja ugyanakkor, hogy Vajda M. Pál, az Operaház fényképésze a próbákról fotókat is közölt, amelyeken látható, hogy a művészek jelmezben, díszletek között készültek.⁴⁵ Március végén még arról írtak az újságok, hogy a premiernek már találtak új időpontot, amely április 10-e körül várható.⁴⁶ A *csodálatos mandarin* bemutatója legközelebb azonban 1940-ben merült csak

⁴³ *Az Est*, 1931. március 18.

⁴⁴ *Az Est*, 1931. március 25.

⁴⁵ *Színházi Élet*, 1931/15.

⁴⁶ *Az Est*, 1931. március 29.

fel. Ekkor az alapként szolgáló szövegkönyv okozott problémát, amelyet Lengyel Menyhért írt.⁴⁷ Mindezek ismeretében *A csodálatos mandarin* 1945-ös bemutatása egyfajta nyitásnak tekinthető az újabb irányzatok felé, egyben elszakadásnak is a korábbi kötöttségektől. A darabot 1949-ig tartotta műsoron az Operaház, majd 1956-ban felújította. 1945 és 1947 között huszonöt alkalommal láthatta a pesti közönség.

Az 1945-ben bemutatott darabok ismeretében Komáromy megtartotta ígérését, és nyitott azon művek irányába, amelyek addig különböző okok miatt nem szerepeltek az Operaház színpadán. Az új bemutatók változatosak voltak, hiszen orosz (Csajkovszkij), amerikai (Gershwin), magyar (Goldmark és Bartók) és spanyol (de Falla) zeneszerzők alkotása is helyet kapott a színpadon.

Az igazgatóváltás

Komáromy Pál távozása az igazgatói posztról inkább mondható hirtelennek, mintsem váratlannak. Vitathatatlan, hogy egy igencsak nehéz és képlékeny időszakban került az Operaház élére. Énekesi kvalitásait kortársai és munkatársai egyaránt elismerték, az igazgatói posztra való alkalmasságát azonban többen megkérdőjelezték. E hangok már 1945 őszétől, fél évvel kinevezése után kezdtek felerősödni. Szerepet játszott ebben többek között a Pataky Kálmánnal folytatott, korábban bemutatott vitája, valamint az intézményen belüli ellentétek is hozzájárultak. A lapok folyamatosan cikkeztek az igazgató személyét érintő ügyekről és ezzel kapcsolatosan az intézményen belüli széthúzásról.

Az ellenséges hangulatra való tekintettel a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium az Operában keletkezett válság feltárása céljából az országos választásokkal szinte egy időben, 1945 novemberének elején bizottságot küldött az intéz-

⁴⁷ *Magyar Kultúra*, 1940/10. 5.

ménybe az igazgató körüli eset kivizsgálására.⁴⁸ Az Operaházi Hármasbizottságot a Független Kisgazdapárthoz kötődő Fülel Szántó Endre⁴⁹ miniszteri tanácsos vezette. Az Operaház működését és kiadásait is ellenőrizték, valamint a háborús károk helyreállítását is felügyelték. Részletesen jelentették a látottakat, illetve a vizsgálóbizottság költségvetési javaslatot is készített az elkövetkezendő évről.⁵⁰

Az újságírók minden lehetőséget megragadtak, hogy minél több részletet megtudhassanak az Opera falain belül zajló történésekről. Ezt jól példázza, hogy Sergio Failoni,⁵¹ az Operaház neves karmesterét már 1945 szeptemberében próbálták rávenni arra, hogy nyilatkozzon az igazgatóságot érintő kérdésekben. Ő azonban nem kívánt részt venni a csatározásokban. Diplomatikusan így fogalmazott a direktor személyével kapcsolatban:

Az ideális megoldás az volna [...], ha az Opera igazgatói állását egy olyan nagyvonalú és zseniális muzsikusként vállalná, mint például Kodály vagy Bartók. Miután azonban tudjuk; hogy ezek a nagy muzsikusként nem adminisztrátorok, fogalmuk sincs az adminisztrációról, amihez viszont az Opera igazgatójának ma különösen értenie kell – jobban, mint valaha –, mert a jelenleg felmerülő problémák számos terhet hoztak magukkal, amilyenekre normális időben nem lehetett számítani. Most tehát olyan embert kellett az Opera élére állítani, aki tisztában van Operaházunk bonyolult adminisztrációjának minden csínjával-binjával. Komáromi Pál olyan ember, aki tudja, mit akar, és amit akar, azt hozzáértéssel és rátermettséggel csinálja meg és még akkor sem tér le az egyenes útról, ha ezért támadásokban van része és átmeneti népszerűtlenséggel jár is.⁵²

⁴⁸ STAUD Géza: I. m. 276.; *Magyar Nemzet*, 1945. november 4. 3.

⁴⁹ Fülel Szántó Endre (1890–1958) jogász, egyetemi tanár. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban is dolgozott mint miniszteri osztályfőnök.

⁵⁰ STAUD Géza: I. m. 227–229.

⁵¹ Sergio Failoni (1890–1948) 1928-tól a budapesti Operaház karmestere. Főként olasz zeneszerzők (Verdi és Puccini) műveit tanította be és dirigálta, valamint a magyar darabok közül Kodály Zoltán és Bartók Béla művei köthetők a nevéhez.

⁵² *Kossuth Népe*, 1945. szeptember 15. 2.

A Komáromy Pált érintő bírálatok 1946 márciusában a bukaresti vendégszereplés kapcsán újból megerősödtek. A magyar színészek és művészek márciusban látogattak a román fővárosba, az úton részt vett az Operaház társulatának néhány tagja is.⁵³ A művészküldöttségben helyet kapott Komáromy Pál is, hogy a két Operaház közeljövőben tervezett cserevendégjátékáról egyeztessen Egizio Massinivel, a bukaresti Opera igazgatójával.⁵⁴ Komáromyt azzal vádolták, hogy a bukaresti látogatás alkalmával megtiltotta az Operaház művészeinek, hogy a román közönség előtt fellépjenek. Komáromy ugyanakkor tagadta az esetet, míg az érintett művészek nyilatkozatot adtak ki, amelyben kiálltak mellette: „Alulírottak, mint az Operaház tagjai kijelentjük, hogy Komáromy Pál, az Operaház igazgatója minket a bukaresti vendégszereplésünk alkalmával semmiféle szereplésről le nem tiltott. 1946. március hó 30. Némethy Ella, Ottrubay Melinda, Patócs Kató, Tatár György, Oláh Gusztáv.”⁵⁵

A *Világ* című napilap március végén még úgy tudósított, hogy az igazgató szerződését a negatív hangok ellenére meghosszabbította a minisztérium. A Színészek Szakszervezete beadványban fordult a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz, amelyben tiltakozását fejezte ki Komáromy Pál szerződésének meghosszabbításának ügyében, és követelte az igazgató leváltását. Az indokok között szintén szerepelt az ekkor még viszonylag friss bukaresti vita.⁵⁶ Már ebben a vitában megmutatkozott, hogy az igazgatót elsősorban a kisgazdapárti *Magyar Nemzet* és a polgári demokrata *Világ* vette védelmébe, vagyis a sorok között olvasva már kirajzolódott egy koalíción belüli csatározás képe.

A helyzetet tovább bonyolította az úgynevezett B-listázás ismételt⁵⁷ bevezetése. Az úgynevezett B-listákat az 5000/1946.

⁵³ *Magyar Nemzet*, 1946. március 24. 3.

⁵⁴ *Magyar Nemzet*, 1946. március 22. 2.; *Világ*, 1946. március 22. 3.

⁵⁵ MNL OL XXVI-I-3 1. d. A nyilatkozatot a lapok is közölték, például: *Magyar Nemzet*, 1946. március 31. 3.

⁵⁶ *Világ*, 1946. március 31. 7.

⁵⁷ Az 1923. évi XXXV. tc. a köztisztviselők és közalkalmazottak létszámcsökkentését írta elő, a nehéz gazdasági helyzetre való tekintettel.

számú miniszterelnöki rendelet⁵⁸ hívta életre, amely tízszázalékos dolgozói létszámcsökkentést irányzott elő az 1938-as állapotokhoz képest. A listát minden intézménynél egy háromtagú bizottság állította össze, a bizottságokba a miniszterelnök, az illetékes szakminiszter és a Szakszervezeti Tanács által kiválasztott személyek kerültek. Az intézkedés fő célja az új rendszer szempontjából politikailag nem megfelelő személyek kiszűrése volt, nem pedig a rendelet címében megjelölt államháztartás egyensúlyának helyreállítása.⁵⁹

A rendelet értelmében a Magyar Állami Operaház 378 fő személyzetéből 74 főt el kellett, 136-ot el lehetett bocsátani.⁶⁰ A bizottságoknak nem kellett tekintettel lenniük a személyek beosztására, munkakörére, tehát ugyanúgy eltanácsolhattak egy magas pozícióban lévő karigazgatót, mint egy énekkari tagot vagy takarítót. Azt sem vették figyelembe, hogy az illető mióta dolgozott az intézményben, így az éveken, évtizedeken keresztül az Operában tevékenykedők sem érezhették magukat biztonságban. Az operaházi B-lista bizottság tagjai a következők voltak: Oltványi Imre elnök,⁶¹ továbbá Veress Sándor⁶² – mindketten Keresztury Dezső kultuszminiszter megbízottjai – és Mihály András.⁶³ Kiszármazási sajtóértesülések szerint a bizottságnak nagyjából százhusz személyt kellett elbocsátania, hogy elérje a kívánt határt.⁶⁴

Komáromy Pál ügyében azonban a bizottságon belül sem volt egyetértés: Veress és Mihály támogatta az igazgató menesztését,

⁵⁸ 5000/1946 M. E. Az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében szükséges egyes rendelkezések tárgyában.

⁵⁹ POGÁNY György: I. m. 340.; PAPP Gyula: I. m. 162–179.

⁶⁰ MNL OL XXVI-I-3 45. d.

⁶¹ Oltványi Imre (1893–1963) politikus, pénzügyminiszter (1945), nagykövetség, művészeti író.

⁶² Veress Sándor (1907–1992) Kossuth-díjas (1949) zeneszerző, zongoraművész, népzenekutató. Kodály Zoltán tanítványa. 1949-ben Svájcba emigrált.

⁶³ Mihály András (1917–1993) zeneszerző, karmester, gordonkaművész, egyetemi tanár. Kitüntették Kossuth-díjjal (1955), Liszt Ferenc-díjjal (1972), valamint négyszer kapott Erkel Ferenc-díjat (1952, 1954, 1964, 1967). Az Operaház szőlőgondnoka, majd 1948–1949-ben főtitkára, 1978 és 1987 között pedig igazgatója.

⁶⁴ *Kis Újság*, 1946. július 20. 2.

míg a kisgazdapárti Oltványi nem tartotta helyes döntésnek a B-listázását. A belső ellentétek hatására Oltványi Imre lemondott elnöki posztjáról, és elhagyta a bizottságot. Helyét dr. Gaál Endre⁶⁵ vette volna át, aki ekkor a Zeneművészeti Főiskolán tanított, de mint utóbb értesültek róla, éppenséggel ő is B-listára került, így már nem tölthette be a posztot. Végül a megüresedő elnöki pozíciót Pogány Miklós⁶⁶ örökölte meg.⁶⁷

A bizottság működéséről, a Komáromy-ügyről és az esetlegesen elküldendő művészekkel kapcsolatban így fogalmazott az igazgató védelmében 1946. július 26-ai számában a kisgazdapárti *Magyar Nemzet*:

A bizottság Komáromy terhére írta azt, hogy feltűnő gyorsan szerződtette a szilenciumra vagy feddésre ítélt félnyilas múltú és reakciós gondolkodású művészeket és a szereposztásnál is előnyben részesítette ezeket azokkal szemben, akik politikai múltjuknál, művészi teljesítményüknél fogva inkább érdemelték volna meg a többszöri szereplést. A bizottság Komáromy Pálon kívül még több tagot tett B-listára, így idősebb Roubal Vilmos karigazgatót, Palotai Árpád énekmestert és a hír szerint több örökös tag elejtésére is készültek.⁶⁸

Továbbá aggodalmukat is kifejezték az örökös tagok és neves művészek elbocsátásával kapcsolatosan, hiszen az ő jelenlétüket egyfajta biztosítéknak tekintették a magas színvonalú működés biztosításához. Roubal és Palotai kapcsán megjegyzendő, hogy Tóth Aladár 1946. augusztus 21-én írt levelében kérte dr. Keresztury Dezső vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy mentse fel őket a bizottsági ítéletek alól.⁶⁹

A Komáromy körüli hangok nem csendesedtek, így a napilapok júliusi és augusztusi számaiban többször előkerült az ügy és annak újabb fejleményei. Az igazgató B-listázásával kapcsolat-

⁶⁵ Gaál Endre (1903–?) zenekritikus, zongoratanár. A *Magyar Nemzet* munkatársa 1949-ig, főként Klempere Ottóról írt éles kritikái miatt szerzett hírnevet. 1956 után Kanadában telepedett le.

⁶⁶ Pogány Miklós a Nemzeti Bank felügyelője, valamint az Operabarátok titkára volt.

⁶⁷ *Kis Újság*, 1946. július 20. 2.; *Magyar Nemzet*, 1946. július 26. 3.

⁶⁸ *Magyar Nemzet*, 1946. július 26. 3.

⁶⁹ MNL OL XXVI-I-3 45. d.

ban a kisgazdapárt lapjában, a *Kis Újságban* *A csellós beleszól...* címmel került közlésre egy cikk, amely egyértelműen Komáromy mellett foglal állást. Mihály Andrást nem tartották megfelelő személynek, hogy ítéletet mondjon Komáromy alkalmasságát illetően, amit Mihály operaházi szerepvállalásával indokoltak.⁷⁰

A vitából természetesen a Magyar Kommunista Párt (MKP) vezető napilapja, a *Szabad Nép* sem maradhatott ki, július 28-án megjelent számában reagált az addig megjelentekre.

Számukra nem az Operaház jövője a fontos, hanem csupán a volt igazgató személye. [...] A szakmabeliek ugyanis a művészi intézményeknél folyó tisztogató eljárás egyik legörvendetesebb eredményeként fogadták a bizottságnak Komáromira vonatkozó döntését. [...] Legyen hát vége ennek a meddő és fölöttébb izléstelen hadakozásnak. Zeneéletünk csak hasznát fogja látni mind Komáromi távozásának, mind pedig a zeneakadémiai tisztogatásnak.⁷¹

Az operaházi B-lista bizottság és a sajtóvita kapcsán fontos megjegyezni, hogy 1946 márciusában megalakult a Baloldali Blokk, a kommunista párt vezérletével elkezdődött a legerősebb koalíciós társuk, a Független Kisgazdapárt visszaszorítása. Így az Operaház igazgatói pozíciójáért folyó harc is ennek egy mellék-hadszínterévé alakulhatott. A kialakult sajtóvita, valamint maga a B-lista bizottság összetétele is erre enged következtetni. A tagok közül csak a kisgazdákat képviselő Oltványi vette védelmébe Komáromy, míg Veress és az MKP nézeteit képviselő Mihály egyértelműen az igazgató menesztését szorgalmazta. A *Szabad Népb*en megjelent írás is azt támasztja alá, hogy e küzdelem immár a kulturális intézményekre is nagyobb hatást gyakorolt.

Az operaházi B-listázás 1946 júliusában fejeződött be, a 378 főből álló művészgárdából végül 53 személy került elbocsátásra. Az intézkedés valamennyi területet érintett, az alábbi megosztásban: igazgatás 9 fő, énekes szólisták 10 fő, táncegyüttes 3 fő, énekkar 17 fő, zenekar 14 fő.⁷² Arányaiban a magasabb pozíciókból bocsátottak el több embert. Ennek oka lehetett az is, hogy a

⁷⁰ Lásd *Kis Újság*, 1946. július 20. 2.

⁷¹ *Szabad Nép*, 1946. július 28. 6.

⁷² *Világ*, 1946. július 31. 4.

vezető posztokon a Baloldali Blokk pártjai részéről szívesebben látták volna a saját embereiket. A döntést ugyanakkor a *Világ* úgy értékelte, hogy „az újonnan egybeülő bizottság nem akarta az állami Operaház mai nehézségeit fokozni, és a mérséklés szellemétől áthatott döntés” született, amelyhez – tette hozzá – a sajtónyilvánosság is hozzájárult.⁷³

A B-lista nyilvánosságra kerülésétől az igazgatócsere sem várható magára sokáig, bár igaz, hogy kicsivel később született róla végleges döntés, mint az alkalmazottak ügyében. 1946. augusztus 1-jén már biztossá vált, hogy Komáromy Pált meneszti. Az Operaház ügyeinek intézését ideiglenesen Oláh Gusztáv és Csávojszky Vince⁷⁴ gondjaira bízták. A találgatások immár az új igazgató kilétéről folytak. A *Világ* Palló Imrét⁷⁵ tekintette a legnagyobb esélyesnek, és már azt kezdték el latolgatni, hogy a szerződések lejártával az új direktor kikkel fog szerződést kötni, mely szólisták maradnak az Operában.⁷⁶

A *Szabad Nép* 1946. augusztus 6-án tette közzé a hírt, miszerint új igazgatót találtak a Magyar Állami Operaház élére Tóth Aladár⁷⁷ személyében. Tóth Aladár 1940-ben feleségével, Fischer Annie neves zongoraművésszel politikai okokból Svédországba emigrált. 1946-ban tértek vissza Magyarországra. A lap lelkesen mutatta be az Opera újdonsült vezetőjét:

Nálánál hivatottabb személy aligha kerülhetett volna a színház élére. Az elmúlt negyedszázadban zeneirői munkásságával egyik legkövetkezetesebb harcosa volt az új zenei törekvéseknek, első-sorban Bartók és Kodály munkásságának. Rendkívüli tudása, mélyreható tárgyismerete, emelkedett szempontjai, emberi magatartása és külföldön is elismert tekintélye egyaránt alkalmas-

⁷³ A teljes lista is megjelent: *Világ*, 1946. július 31. 4.

⁷⁴ Csávojszky Vince (1886–?) 1909-től az Operaház főkönyvvezetője, majd 1925-től 1948-ig gazdasági főnöke.

⁷⁵ Palló Imre (1891–1978) bariton operaénekes. Kossuth-díjas (1949) és a Magyar Népköztársaság Kiváló Művésze (1950). 1917-től a budapesti Operaház művésze, majd 1934-től örökös tagja.

⁷⁶ *Világ*, 1946. augusztus 1. 4.

⁷⁷ Tóth Aladár (1898–1968) Kossuth-díjas (1952) zenetörténész, zenekritikus, zeneesztéta. 1946 és 1956 között a Magyar Állami Operaház igazgatója.

sá teszik, hogy mostani zilált állapotában átvegye Operaházunk művészi irányítását.⁷⁸

Tóth Aladár személyében olyan ember került a Magyar Állami Operaház élére, akit a művészek és a kritikusok egyaránt elismertek, tiszteltek. Igazgatásának időszakát napjainkig az Operaház és az operajátszás aranykorának tekintik. Életéről és munkásságáról a közelmúltban jelentetett meg könyvet az Operaház.⁷⁹

Már 1945-től kezdve nagy sajtóérdeklődés mutatkozott az intézmény iránt, az igazgatóváltást követően pedig az MKP érdekkörébe tartozó lapok – összhangban a kulturális forradalom általuk vallott koncepciójával – mindenekelőtt azt hangsúlyozták, hogy az Operaházat immár a nép foglalhatja el. A *Szabad Nép* 1946. augusztus 14-én már az új direktorra, Tóth Aladárra váró feladatokról adott hírt, amelyben már az új kultúrpolitika jegyében főszerepet játszott a műfaj és az Operaház mint a kulturális tér „demokratizálása”, a munkásosztály bevonása a nézőtérre.

A múltban az Operaház fényéből, pompájából csak a társadalomnak egész kis töredéke vehette ki részét. A mai lerongyolódott ország Operaházának igazgatója, egyelőre ritkán fog gyönyörködni frakkos-szmokingos „theatre paré”-kban, annál nagyobb gyönyörűség lesz számára, ha sok-sok munkászubonyt láthat majd a nézőtérre. Minél szélesebb alapon kívánja kiépíteni a munkás és ifjúsági előadásokat és megteremteni a régi mellett az Operaház új közönségét. Ennek első feltétele, hogy a rendes és munkáselőadások között művészi színvonalban a legcsekélyebb különbség se legyen. Egyik legfontosabb feladata, hogy a színház munkatervének középpontjában az operairodalom legnagyobb klasszikusai kerüljenek, élükön Mozarttal, Verdivel, Wagnerrel.⁸⁰ Azok a remekművek, amelyek túl időn és téren az egyetemes emberhez szólnak.⁸¹

⁷⁸ *Szabad Nép*, 1946. augusztus 6. 4.

⁷⁹ KARCZAG Márton: *Aranykalickában. Tóth Aladár élete és munkássága*. Opera, Budapest, 2019. A szerző az Operaház emléktárának vezetője.

⁸⁰ Fontos utalni rá, hogy néhány évvel később pontosan azt tartotta a pártvezetés elkerülendőnek, hogy az Operaház műsorán gyakran szerepeljenek Wagner-darabok.

⁸¹ *Szabad Nép*, 1946. augusztus 14. 4.

Az új igazgató működése során számos olyan intézkedést tett, amely a színvonal emelkedéséhez vezetett, és nemzetközileg is elismerté tette a budapesti Operaházat. Többek között nevéhez köthető a zenekar kibővítése, és az intézmény története során az ő igazgatása alatt kerültek először nők nagyobb számban a zenekarba.⁸² Ez utóbbi tendencia összhangban állt a nők előtti társadalmi akadályok lebontásának újabb hullámával, ekkor nyílt meg előttük az összes egyetem kapuja is. Sergio Failoni 1947-ben bekövetkezett sajnálatos elvesztése után Otto Klemperert sikerült leszerződtenie az Operába, ezzel is biztosítva az előadások színvonalát. A repertoár bővítése, az új bemutatók mind-mind hozzájárultak az Operaház újbóli felvirágzásához és a közönség megnyeréséhez.

A darabok tekintetében az 1946/1947-es és az 1947/1948-as évad főként új betanulásokat és felújításokat hozott. Ezen évadokra is jellemzőek voltak a már Komáromy által is említett, a kultúra demokratizálására irányuló törekvések, az Opera megnyitása a munkásosztály előtt. A műsorra tűzött darabok továbbra is sokszínűséget és nyitottságot mutattak Kelet és Nyugat felé egyaránt, amelyben megjelent az előző korszak hiányainak és mulasztásainak pótlása. Az 1947/1948-as évad bemutatói közül talán Benjamin Britten *Peter Grimes* című dalművét érdemes kiemelni. A darab színpadra vitelének előkészületei már a londoni ősbemutató évében, 1945-ben megkezdődtek.⁸³ Az előadásra szóló megállapodás és a mű szövegkönyvének fordítása 1946 augusztusában rendeződött.⁸⁴ A neves angol komponista művének bemutatása egyrészt tekinthető a kortárs szerzők felé irányuló nyitáshoz. Valamint az sem elhanyagolható tény, hogy nyugati szerző operájáról van szó, amely egybecsenghetett a háború utáni kulturális nyitás igényével.

Az 1945 és 1947 közötti időszakban az Operaház műsorpolitikájának befolyásolására még nem igazán voltak törekvések. Ekkoriban inkább az épület reprezentatív voltát kívánták kiemelni a különféle díszelőadásokkal és társaságok rendezvényeivel,

⁸² STAUD Géza: I. m. 277.

⁸³ MNL OL XXVI-I-3 1. d.

⁸⁴ MNL OL XXVI-I-3 2. d.

mint a Budapesti Nemzeti Bizottság és Magyar Szovjet Társaság estjei.

Az Operaház munkájáról 1946-ban a kisgazdapárti *Kossuth Népe* és a Magyar Radikális Párthoz köthető *Haladás* napilapok közöltek évadzáró értékelést, összevetésük abból a szempontból is érdekes lehet, hogy a két lap ellentétes politikai nézete okán eltérően értékelt Komáromy Pál igazgató és a társulat elvégzett munkáját.

A *Haladás*, állításával ellentétben, egyértelműen Komáromyval szemben helyezkedett el, és már 1945 júniusában hosszú interjút közölt Székely Mihállyal, amelyben az igazgatót bírálta. Fontos megemlíteni, hogy ezen cikk végén tudatták, hogy Tóth Aladár hazatért.⁸⁵

Júliusi írásában a *Haladás* az évadzárás kapcsán néhány nézőt megkérdezve úgy látta, hogy a darabok színvonala nem éri el a korábbiakét, amit a nem megfelelő énekesek alkalmazására, a zenekar hiányosságaira, illetve a kevés számú neves karmesterre vezetett vissza. Pozitívumként a színpadképet említette, bár hozzátette: „végeredményben mégsem a díszletek csodálása végett jár az ember operába”. A lap úgy fogalmaz, hogy „a zsűri Komáromy igazgató úrnak általános osztályzatul legfeljebb elégségest adott”.⁸⁶

Ezzel szemben a *Kossuth Népe* összességében pozitívan tekintett az elmúlt évadra: „El kell ismernünk: a műsor változatos, az előadók – általában – elég jók.”⁸⁷

A színes műsor mellett kiemelte a vendégszereplések jelentőségét is, ugyanis az évad során fellépett az Operaház színpadán a Szovjet Állami Énekkar és a Szovjet Népi Táncegyüttes, filharmóniai hangversenyt tartott Eugene List és Carroll Glenn amerikai művészpár, vezényelt Stanford Robinson angol karmester, valamint vendégjátékot adott a Román Állami Opera. Az Operaház művészei pedig Bukarestben voltak vendégjátékon. A felsorolt események azt támasztják alá, hogy ezen időszakban Kelet és Nyugat felé is megvolt a nyitottság.

⁸⁵ *Haladás*, 1946. június 13. 6.

⁸⁶ *Haladás*, 1946. július 11. 4.

⁸⁷ *Kossuth Népe*, 1946. július 9. 4.

Fejlesztésre szoruló területként a lap a művészi színvonalat említette, de ezt sem megrovásként, inkább buzdításként. Komáromyhoz intézett zárómondata pedig a körülötte zajló eseményekre utalt: „Ebben a munkában pedig ne zavarjon az sem, ha netán a színpad mögött továbbra is működik az a láthatatlan »Székely fonó«, amely az intrika szálait szövi-fonja ellened és a színház ellen a maga önző kis érdekeiért.”⁸⁸

A közönség

Az operába járás a második világháborút megelőzően alapvetően a társadalmi elit, valamint a polgárság szokása volt. Az Operaház közönségének átformálására és a szélesebb körben történő bevonásra már 1945-től irányultak törekvések. A fordulat éveitől azonban a Magyar Dolgozók Pártjának már egyértelmű célja volt, hogy az opera „polgári múltját”-val végleg leszámoljon, ezzel egy időben pedig új rétegeket, a parasztságot és a munkásságot operafogyasztóvá tegye. Felmerül a kérdés, hogy az elképzelést hogyan lehetett a gyakorlatba átültetni.

Kétségtelen, hogy születtek intézkedések a megvalósítás érdekében. Ezek közé sorolható a bérletezés átszervezése, ami az addigi rendszer teljes eltörlését jelentette. Megszüntette a régi bérlettel rendelkező nézők előjogait, és új alapokra helyezte az értékesítést.

A közönség körének bővítésére tett kísérletek között mindenképpen említést kell tenni a vizsgált időszak végén, az 1947/1948-as színházi évadban útjára indult Gördülő Opera intézményéről is, amely céljának tekintette a vidéki lakosság megismertetését az opera és a balett műfajával. A kezdeményezés remek példája annak a népművelő tevékenységnek, amelyet a politikai vezetés 1947-től kezdődően az Operaháztól elvárt.

Az opera-előadások vidékre vitele mellett már 1945-ből találunk példát a nézőközönség körének bővítésére, kiemelten a

⁸⁸ *Kossuth Népe*, 1946. július 9. 4.

munkásrétegekére. Komáromy Pál már 1945 tavaszán jelezte az ügy fontosságát:

Már eddigi működésem során is igyekeztem minél szélesebbre tárni az Operaház kapuit a munkásság számára. A Munkások az Operáért – Opera a munkásságért címen hirdetett előadást a Szociáldemokrata Párt védnöksége alatt rendeztünk, május 6-ától kezdődőig pedig a Magyar Kommunista Párt rendezésében öt vasárnapon át bérleti előadások lesznek.⁸⁹

A Komáromy által említett *Munkások az Operáért – Opera a Munkásokért* címet viselő díszelőadást 1945. húsvéthétfe délelőtt tartották az Operaházban. Az eseményről a *Népszava* hosszabb beszámolót is közölt, amelyben kiemelték: „lejárt az az idő, amikor a munkásság csak megtűrt, sőt gyakran meg sem tűrt vendégként lopódzhatott az Operaházba”.⁹⁰

Ezen évben május 1-je alkalmából a Munkás Kultúrszövetség díszelőadása is az Operaházban került megrendezésre, ahol a szövetség részéről Jemnitz Sándor, a Magyar Kommunista Párt részéről Losonczy Géza, a Szociáldemokrata Párt képviselőjében pedig Szakasits Árpád jelent meg.⁹¹

Az Operaházzal való együttműködés folytatására a következő évadban is igény volt. A Szociáldemokrata Párt Központi Titkársága 1945. október 5-én Komáromy Pálnak írt levelében kedvezményes munkáselőadásokat kért, illetve három műsorozatra tett javaslatot. Kérték a színház vezetését, hogy a javaslatot minél előbb hasonlítsa össze a műsortervvel, és tájékoztassa őket a megvalósíthatóságról.

A harminc előadást tartalmazó munkásbérletekre tett javaslat az alábbi műveket tartalmazta, és e módon kategorizálta:

I. sorozat: *Figaro házassága, A sevillai borbély, Hány János, Bohémélet, Rigoletto, Carmen, Hovanscsina, Parasztbecsület, Gianni Schicchi, Rómeó és Júlia, Falstaff.*

II. sorozat: *Figaro házassága, A sevillai borbély, Székelyfonó, Fából faragott királyfi, Bohémélet, Don Pasquale, A trubadúr, Borisz Godunov, Carmen, Rómeó és Júlia, Don Juan.*

⁸⁹ Kossuth Népe, 1945. április 27. 3.

⁹⁰ Népszava, 1945. április 4. 4.

⁹¹ Szabad Nép, 1945. május 3. 6.

III. sorozat: *Szöktetés a szerájból, Aida, Hány János, Parasztbecsület, Gianni Schicchi, Rigoletto, Hovanscsina, Rómeó és Júlia, Rigoletto.*⁹²

A munkásbérlet megvalósult, és a *Szabad Nép* 1945-től folyamatosan beszámolt annak soron következő előadásáról, valamint az aktuális, napi színházi műsort is közölte.

Az Operaház évtizedek mulasztását teszi jóvá és munkásbérlet keretében 30 előadásban az operairodalom remekeit viszi a munkástömegek elé. Az előadássorozatot a két munkáspárt és a szakszervezetek útján kötötte le. Húsz előadást vasárnap délelőttönként tartanak, tízet pedig este. A munkásműsort az igazgatóság úgy állította össze, hogy eleinte egészen könnyű, Verdi, és Puccini-operákat visznek a dolgozók elé, majd Kodály és Bartók dalművei után Mozart és Muszorgszkij operáit játsszák. Az opera nemcsak szórakoztatni akar, de zenei nevelést is kíván nyújtani a dalszínház látogatásától eddig elzárt munkástömegeknek.⁹³

A *Szabad Nép* hasábjain gyakran találkozhattak az olvasók az Operaházzal foglalkozó cikkekkel. A sajtófigyelem tekinthető tudatos kultúrpolitikai tevékenységnek is, amellyel igyekeztek felkelteni a közvélemény érdeklődését az intézmény működése iránt. Mindez azonban ismeretterjesztő célt is szolgált, hiszen az új célközönség számára addig ez a közeg nem volt ismerős. Az érdeklődés felkeltése érdekében a kulisszatitkok feltárásától, sőt a bulvár jellegű írásoktól sem tartózkodtak.⁹⁴

A színházba és operába járást a kombinált bérletekkel is igyekeztek elősegíteni, minél szélesebb körökben hirdetve a kultúrafogyasztás ezen formáját. Ezt támasztja alá, hogy a *Magyar Rendőr* folyóiratban is jelent meg a színházba járást népszerűsítő cikk. „Megállapodásaink a színházakkal részben már készen vannak, ami rendkívül lényeges, teherbíró képességed arányában harcoltuk ki a jegyárakat. Várjuk, hogy jöjj és művelődj.”⁹⁵

⁹² MNL OL XXVI-I-3 2. d.

⁹³ *Szabad Nép*, 1945. szeptember 19. 4.

⁹⁴ *Szabad Nép*, 1946. december 25. 13.

⁹⁵ *Magyar Rendőr*, 1948. október 1. 24.

A bérletezés az Operaház kiadásainak csökkentését is elősegítette, ami fontos szempont volt, hiszen a háborút követően többször is jelentkeztek anyagi gondok. A bérleti struktúra lehetővé tette a művek szériás előadását, valamint kevesebb új bemutatóra volt szükség, és a repertoáron lévő darabok számát sem kellett megnövelni. A bérletes előadások a nézők számára is előnyösek voltak, hiszen jóval olcsóbban tudtak hozzájutni, mint ha külön-külön vették volna meg az egyes előadásokra a jegyet.

A bérleteken kívül fontos szerepük volt a szabadjegyeknek is. A szabadjegy tulajdonképpen ingyenes belépő, amely szólhat egy egész szezonnra, de egyetlen előadásra is. Általában hatóságok képviselői, újságírók, kritikusok vagy a színház alkalmazottai kapták. A szabadjegyek szerepe abban is meghatározó volt, hogy javarészt olyan személyek kapták, akik véleménye által formálni lehetett a közvéleményt, az újságok által pedig az előadások és maga az Operaház híre is messzire eljuthatott.

Az 1946-os évadban mindössze tizenhárom helyet foglaltak el a sajtó képviselői. Az egyes lapok újságírói a szöllyében kaptak egy-egy ülőhelyet. E lapok az alábbiak voltak: *Kis Újság*, *Hírlap*, *Világ*, *Szabadnép*, *Szabadság*, *Magyar Nemzet*, *Népszava*, *Világosság*. Támlás helyet kaptak: *Szabad Szó*, *Új Szó*, Balassa Imre, *Pesti Műsor*. Ezenfelül a Központi Híradó és Rádió a második emeleten egy-egy páhollyal rendelkezett.⁹⁶

A kormányzati és külpolitikai szervek páholyelosztására szintén az 1946-os évadra vonatkozó adatok szerint az alábbiak mondhatók el. A középső díszpáholy a Szövetségi Ellenőrző Bizottság (SZEB) elnökét⁹⁷ illette. Külön páhollyal rendelkezett még az első emeleten a köztársasági elnök, a miniszterelnök, az elnöki kabinetiroda, az orosz városparancsnokság, a csehszlovák delegáció, az angol delegáció, a miniszterközi delegáció, a jugoszláv delegáció és az amerikai delegáció.⁹⁸

A következő évadra némi módosítás történt az elosztásban. Az első emeleti középső díszpáholyt a köztársasági elnök kapta

⁹⁶ MNL OL XXVI-I-3 2. d.

⁹⁷ A SZEB magyarországi elnöke 1945 és 1947 között Kliment Jefremovics Vorosilov (1881–1969) marsall.

⁹⁸ MNL OL XXVI-I-3 2. d.

meg. A további első emeleti páholyokat pedig az alábbi személyek és szervezetek között osztották ki: a SZEB elnöke, amerikai delegáció, Puskin⁹⁹ nagykövet, Zamercev¹⁰⁰ orosz városparancsnok, elnöki kabinetiroda, miniszterelnök, angol delegáció, a nemzetgyűlés elnöke és a vallás- és közoktatásügyi miniszter. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium különféle szervei is rendelkeztek külön ülőhellyel, mint például az elnöki osztály, a költségvetési osztály vagy a művészeti osztály, de saját páhollyal rendelkezett a minisztérium államtitkára is. A főváros polgármestere a földszinti bal proscenium páholyt birtokolta, illetve a Budapesti Fővárosi Hivatal XIV. ügyosztálya¹⁰¹ a harmadik emeleten kapott két ülőhelyet.¹⁰²

A Gazdasági Főtanács 1.125/1948. G. F. számú határozata alapján a nemzetgyűlés elnöke, az elnöki kabinetiroda, a budapesti rendőrfőkapitány és az államvédelmi rendőrség vezetője rendelkezésére abban az esetben bocsátottak páholyt, ha az előadást megelőző napon délután két óráig bejelentette szándékát. A páholyjegyeket azonban nem minden minisztérium és neves vendég számára biztosította ingyen az Operaház. A társmisztériumok és intézményeik, valamint vendégeik nem voltak jogosultak szabad- vagy kedvezményes jegyre, tehát csak teljes áron tudták megvásárolni belépőiket.¹⁰³

A rendfenntartó szervek közül a főkapitány, az ügyeletes rendőrtiszt, az ügyeletes detektívek, valamint a politikai rendőrség tagjai, illetve a tűzoltótiszt kapott helyet. A politikai és a szakszervezetek közül a Szovjet Kommunista Párt központjának a második emeleten tartottak fenn páholyt. Földszinti helyet kapott a Budapesti Nemzeti Bizottság, a Szakszervezeti Tanács és a Magyar–Szovjet Társaság képviselői, valamint Staud Géza, a Színészek Szakszervezetének elnöke. Az Operaház igazgatója a földszinti jobb proscenium páholyban foglalt helyet, míg a mű-

⁹⁹ Georgij Makszimovics Puskin (1909–1963) 1945 és 1949 között Magyarországon a Szovjetunió rendkívüli és meghatalmazott nagykövete.

¹⁰⁰ Ivan Tyerentyevics Zamercev (1899–1981) vezérőrnagy, 1945 és 1948 között Budapest városparancsnoka.

¹⁰¹ Közmunka és katonai ügyosztály.

¹⁰² MNL OL XXVI-I-3 2. d.

¹⁰³ MNL OL XIX-I-1-i 1948-49 136/c-2 tétel.

vész tagok a második emeleti jobb és bal oldali első páholyt birtokolhatták. A művész tagok és szereplők zsöllyében és földszinti támlás helyen ülhettek. A gazdasági titkár, a színház orvosa és az adott darab rendezője szintén támlás helyet kapott.¹⁰⁴

A szabadjegyekkel kapcsolatban visszaélések is történtek. 1946-ban a főkapitány hivatalból kapott két jegyével adódott probléma, ugyanis a színház pénztárában sorozatosan más személy váltotta be és használta a jegyeket. A probléma természetesen nem abból adódott, hogy nem a főkapitány jelent meg az előadáson, hanem abból, hogy ez az ő tudta nélkül történt.¹⁰⁵

A fenti felsorolásból és az említett esetből jól látszik, hogy a nagyszámú tiszteletjegy kibocsátása nem volt jól áttekinthető és ellenőrizhető. Az sem elhanyagolható szempont, hogy ezek nem biztosítottak az Operaháznak bevételt, és nagyban korlátozták az értékesíthető jegyek számát. A további problémák és félreértések kiküszöbölésére a jegyek számának csökkentését határozták el. Az Operaház és egyéb színházak szabadjegyeinek rendezéséről Losonczy Géza készített javaslatot Rákosi Mátyásnak 1949 augusztusában.¹⁰⁶

Az említett intézkedések mind az Opera nyitottabbá tételére irányultak, valamint az átláthatóságot és a hatékonyságot voltak hivatottak szolgálni. A bérletek tekintetében a struktúra átszervezése új lehetőségeket adott a vezetőség és a nézők számára is, hiszen a kisebb előállítási költség összefüggésben állt a jegyárakkal, így több nézőhöz tudtak eljutni az előadások. A szabadjegyek elosztása pedig a tekintetben lehet érdekes, hogy képet kaphatunk arról, hogy mely rangos személyek részesültek meghívásban, illetve az Operaház a médiában hol kívánta reprezentálni magát.

¹⁰⁴ MNL OL XXVI-I-3 2. d.

¹⁰⁵ MNL OL XXVI-I-3 2. d.

¹⁰⁶ MNL OL M-KS 276. f. 54/61. ő. e.

Összegzés

A veszteségek ellenére – más színházakkal együtt – 1945 kora tavaszán az Operaház újraindult. A háború pusztításai, a bizonytalan gazdasági helyzet, valamint a hiperinfláció mellett az igazoltatások és a B-listázás is nehezítette a személyzeti kérdések rendezését. Komáromy Pál igazgató körül 1946-ban felerősödtek a harcok, távozása mögött a koalíción belüli küzdelem képe rajzolódik ki, amely a kiscsapatot visszaszorításához köthető. Az MKP által támogatott Tóth Aladár szakmailag is elfogadott jelöltként egy sikeres időszakot teremtett 1946-tól az Operaház történetében. A műsorpolitika tekintetében az 1945 és 1947 közötti időszakról elmondható, hogy nyitás indult meg mind a keleti, mind a nyugati kultúra irányába. Ez együtt járt a demokratizálási törekvésekkel, az Opera egyre nyitottabbá vált a munkásrétegek felé is. 1947 után a sztálini típusú diktatúra kiépítését és a szovjetizálást az Operaház sem kerülhette el, ettől kezdve a politika egyre nagyobb hatást gyakorolt a színház életére és műsorpolitikájára.